

Εθνική Πολιτική Ανοικτής Πρόσβασης στην Επιστημονική Πληροφόρηση στην Κυπριακή Δημοκρατία

1. Εισαγωγή

Η πολιτική για την Ανοικτή Πρόσβαση στην Επιστημονική Πληροφόρηση στην Κυπριακή Δημοκρατία¹ ευθυγραμμίζεται με τις τρέχουσες πρόνοιες και καλές πρακτικές του Ορίζοντα 2020 που αποτελεί το Πρόγραμμα Πλαίσιο της ΕΕ για την Έρευνα και την Καινοτομία για την περίοδο 2014-2020. Βασίζεται επίσης, σε σημαντικό βαθμό, στις κατευθυντήριες γραμμές της UNESCO για την πολιτική Ανοικτής Πρόσβασης, στις κατευθυντήριες γραμμές των ευρωπαϊκών έργων MEdOANet² και PASTEUR4OA για την Ανοικτή Πρόσβαση, στις τρέχουσες πολιτικές σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και στις συστάσεις πολιτικής του έργου RECODE³ για την Ανοικτή Πρόσβαση καθώς και τις πρακτικές και εφαρμογές υποστήριξης που προωθούνται από το πανευρωπαϊκό πρόγραμμα OpenAIRE⁴. Ειδικότερα, η πολιτική παρέχει το πλαίσιο, τη διαδικασία και τις γενικές πρόνοιες εφαρμογής που θα διευκολύνουν τους χρηματοδότες της έρευνας καθώς και τους φορείς έρευνας στην προσπάθειά τους για υιοθέτηση πολιτικών Ανοικτής Πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση.

2. Το τρέχον ευρωπαϊκό πλαίσιο για την Ανοικτή Πρόσβαση

Το παγκόσμιο ενδιαφέρον για τις πολιτικές Ανοικτής Πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση δεν είναι πρόσφατο, αλλά αντιθέτως συνιστά το αποτέλεσμα προσπαθειών πολλών ετών για την προώθηση της Ανοικτής Πρόσβασης τόσο σε εθνικό επίπεδο και επίπεδο φορέων και οργανισμών, όσο και από τους ίδιους τους ερευνητές. Επιπλέον, συνδέεται άμεσα με τις εξελίξεις σε επίπεδο ηλεκτρονικών/τεχνολογικών υποδομών όπως τα αποθετήρια και τα ηλεκτρονικά περιοδικά, καθώς και τη συνεχή πρόοδο στους τομείς των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας. Η καλύτερη κατανόηση των ωφελειών της Ανοικτής Πρόσβασης για τους ερευνητές και τους χρηματοδότες έρευνας και η ευρέως διαδεδομένη θέση ότι η έρευνα γενικότερα, και ιδιαίτερα η δημόσια

¹ Το παρόν κείμενο πολιτικής για την Ανοικτή Πρόσβαση στην Κυπριακή Δημοκρατία ετοιμάστηκε από την Γενική Διεύθυνση Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων, Συντονισμού και Ανάπτυξης σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) της Ελλάδας, το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Ίδρυμα Προώθησης Έρευνας. Το ΕΚΤ συνεργάζεται με το SPARC Europe (Scholarly and Academic Resources Coalition) στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έργου PASTEUR4OA (www.pasteur4oa.eu), το οποίο υποστηρίζει την ανάπτυξη συντονισμένων πολιτικών ανοικτής πρόσβασης στα Κράτη-Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κύπρου είναι μέλος των πανευρωπαϊκών προγραμμάτων OpenAIRE και PASTEUR4OA.

² ‘Mediterranean Open Access Network’ έργο χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

³ ‘Policy Recommendations for Open Access to Research data in Europe’ έργο χρηματοδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

⁴ Open Access Infrastructure for Research in Europe.

χρηματοδοτούμενη έρευνα, οφείλει να είναι διαθέσιμη προς όλους, καθιστούν επιτακτική την ανάπτυξη σχετικών πολιτικών που θα διασφαλίσουν την Ανοικτή Πρόσβαση ως την καθιερωμένη πρακτική για τη διάχυση της έρευνας.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστηρίζει την Ανοικτή Πρόσβαση ως τον καθιερωμένο τρόπο διάχυσης της δημόσιας χρηματοδοτούμενης έρευνας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και υποστηρίζει την **ανοικτή κυκλοφορία της γνώσης ως μια από τις έξι προτεραιότητες του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας**. Το 2012 η Επιτροπή έκδωσε την «**Σύσταση της 17^{ης} Ιουλίου 2012 για την πρόσβαση στις επιστημονικές πληροφορίες και τη διαφύλαξη τους**», συστήνοντας στα κράτη μέλη την ανάπτυξη εθνικών πολιτικών για την παροχή Ανοικτής Πρόσβασης στη δημόσια χρηματοδοτούμενη έρευνα και την ανάπτυξη σχετικών πολιτικών από τους χρηματοδότες και τους φορείς έρευνας, πολιτικές οι οποίες θα συντονίζονται σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η παροχή **Ανοικτής Πρόσβασης είναι υποχρεωτική για το σύνολο των έγκριτων δημοσιεύσεων (peer-reviewed publications) που προκύπτουν από έργα που χρηματοδοτούνται από τον Ορίζοντα 2020**. Η απόφαση αυτή έπεται της πιλοτικής δράσης για την Ανοικτή Πρόσβαση που εφαρμόστηκε στο 7^ο Πρόγραμμα Πλαίσιο της ΕΕ για την Έρευνα και την Καινοτομία που κάλυψε την περίοδο 2007-2013. **Ο Ορίζοντας 2020 περιλαμβάνει επίσης μια πιλοτική δράση για την Ανοικτή Πρόσβαση στα ερευνητικά δεδομένα**. Η Ανοικτή Πρόσβαση στα ερευνητικά δεδομένα συνιστά ένα πεδίο που λαμβάνει ολοένα και περισσότερη προσοχή και για το οποίο οι σχετικές πολιτικές βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο στάδιο.

Η πλέον σημαντική εξέλιξη σε επίπεδο πολιτικής αφορά τον αυξανόμενο αριθμό χρηματοδοτών έρευνας και φορέων έρευνας που υλοποιούν πολιτικές Ανοικτής Πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση σε παγκόσμιο επίπεδο. Σημαντικοί δημόσιοι και ιδιωτικοί χρηματοδότες υιοθετούν υποχρεωτικές πολιτικές Ανοικτής Πρόσβασης, θέτοντας με τον τρόπο αυτό τα θεμέλια για να καταστεί η Ανοικτή Πρόσβαση ως ο πλέον καθιερωμένος τρόπος διάχυσης της έρευνας και ωθώντας παράλληλα τους φορείς έρευνας στην εισαγωγή των απαραίτητων αλλαγών.

3. Ορισμοί

Ως **Ανοικτή Πρόσβαση στην επιστημονική πληροφόρηση** ορίζεται η ελεύθερη, άμεση, διαρκής και απαλλαγμένη από τα τέλη και τους περισσότερους περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων διαδικτυακή πρόσβαση σε ψηφιακό ακαδημαϊκό και επιστημονικό περιεχόμενο. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να χρησιμοποιούν ελεύθερα το διατιθέμενο υλικό για ερευνητικούς, εκπαιδευτικούς και άλλους σκοπούς. Στόχος είναι η ανταλλαγή επιστημονικών πληροφοριών, η ενίσχυση της έρευνας και η μέγιστη αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Η Ανοικτή Πρόσβαση αποτελείται από δυο βήματα: πρώτον την κατάθεση της δημοσίευσης σε αποθετήριο και δεύτερον την παροχή Ανοικτής Πρόσβασης σε αυτή. Τα δυο αυτά βήματα μπορούν ή όχι να γίνουν ταυτόχρονα, ανάλογα με το ποιο από τα δυο μοντέλα επιλέγεται για την Ανοικτή Πρόσβαση, ο «Πράσινος Δρόμος» ή ο «Χρυσός Δρόμος».

(α) Αυτο-αρχειοθέτηση (ή ο «Πράσινος Δρόμος» - «Green Route»)

Αναφέρεται σε κατάθεση από τον ερευνητή – ή εκπρόσωπό του - του δημοσιευμένου άρθρου ή της τελικής του μορφής (final quality assured or peer reviewed version), πριν ή παράλληλα με τη δημοσίευση, σε ένα ψηφιακό αρχείο (βάσεις βιβλιογραφικών δεδομένων και τοπικά ή/και διεθνή αποθετήρια), στο οποίο θα υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση για τους ενδιαφερόμενους μέσω του Διαδικτύου - ενδεχομένως μετά από περίοδο αναμονής (embargo period) σε περίπτωση που αυτό απαιτείται από τον εκδότη.

(β) Ηλεκτρονικές εκδόσεις Ανοικτής Πρόσβασης (ή ο «Χρυσός Δρόμος» - «Gold Route»)

Αναφέρεται σε δημοσίευση σε επιστημονικά ηλεκτρονικά περιοδικά ελεύθερα προσβάσιμα από τους ενδιαφερόμενους, στα οποία δημοσιεύονται ακαδημαϊκά και ερευνητικά άρθρα τα οποία έχουν υποστεί αξιολόγηση (final quality assured or peer reviewed version), με την καταβολή author publication charges που πληρώνονται για κάθε άρθρο ξεχωριστά. Τα περιοδικά αυτά εκδίδονται είτε από τους παραδοσιακούς εκδοτικούς οργανισμούς, είτε από τους αποκλειστικούς εκδότες Ανοικτής Πρόσβασης, είτε από νέες μορφές εκδοτικών σχημάτων.

Ως **Δημοσίευση** ορίζεται το προς δημοσίευση ή δημοσιευμένο έργο των ερευνητών (ενδεικτικά περιλαμβάνει άρθρα, εισηγήσεις σε συνέδρια κτλ.).

Ως **Ψηφιακό Αντίγραφο** ορίζεται το τελικό ηλεκτρονικό αντίγραφο μιας δημοσίευσης όπως αυτή παρουσιάστηκε από το συγγραφέα ή τον εκδότη της [αξιολογημένο κείμενο του ερευνητή (final quality assured or peer reviewed version)].

Ως **Περίοδος Αναμονής (embargo period)** ορίζεται η περίοδος κατά την οποία η δημοσίευση παραμένει κλειστή και δεν παρέχεται το πλήρες κείμενό της μέσω Ανοικτής Πρόσβασης, παρά μόνο τα μεταδεδομένα της.

Ως **Μεταδεδομένα** ορίζεται η δομημένη πληροφορία η οποία χρησιμοποιείται για την περιγραφή, επεξήγηση, εντοπισμό, χρήση και διαχείριση μίας πληροφοριακής πηγής όπως ένα βιβλίο, ένα μουσειακό αντικείμενο, ή ένας φάκελος αρχείου (πρόκειται ουσιαστικά για «δεδομένα που περιγράφουν μια δημοσίευση» π.χ. τίτλος, συγγραφέας κλπ).

Ως **Επιστημονικά Δεδομένα** ορίζεται η πρωτογενής πληροφορία, και ειδικότερα δεδομένα ή αριθμοί που συλλέχτηκαν και θεωρούνται ως βάση για συλλογισμό, συζήτηση ή υπολογισμό, προκειμένου να διεξαχθεί μια επιστημονική έρευνα. Παραδείγματα επιστημονικών δεδομένων περιλαμβάνουν στατιστικά στοιχεία, αποτελέσματα πειραμάτων, μετρήσεις, παρατηρήσεις που προκύπτουν από έρευνα πεδίου, αποτελέσματα επισκοπήσεων, ηχογραφήσεις συνεντεύξεων και εικόνες, με έμφαση στα δεδομένα που είναι διαθέσιμα σε ψηφιακή μορφή.

Ως **Σχέδιο Διαχείρισης Δεδομένων** ορίζεται το έγγραφο εκείνο το οποίο περιγράφει τον τρόπο διαχείρισης των δεδομένων που παράγει ή συλλέγει ένα ερευνητικό έργο, τόσο κατά τη διάρκεια υλοποίησής του όσο και μετά την ολοκλήρωσή του.

Ως **Κατάλληλα Αποθετήρια** ορίζονται τα αποθετήρια τα οποία προσφέρουν Ανοικτή Πρόσβαση στην επιστημονική πληροφόρηση, επιτρέπουν την παραπομπή των δεδομένων μέσα από μόνιμους προσδιοριστές (Digital Object Identifier (DOI) ή και άλλους οι οποίοι παρέχουν ποιοτικά μεταδεδομένα (συμπεριλαμβανομένης της αναφοράς στον χρηματοδότη της έρευνας), με βάση τις αποδεκτές κατευθυντήριες γραμμές και τα πρότυπα δια-λειτουργικότητας με διεθνείς ψηφιακούς συσσωρευτές καθώς και συμβατότητας με τις υποδομές OPENAIRE ή αντίστοιχη υποδομή.

4. Το όραμα, οι στόχοι και τα οφέλη της πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση

Όραμα της εθνικής πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης είναι η δημιουργία συνθηκών ελεύθερης πρόσβασης για όλους τους πολίτες, τους ερευνητές και τις επιχειρήσεις στις δημοσιεύσεις από οργανισμούς έρευνας και ακαδημαϊκά ιδρύματα στην Κύπρο, που χρηματοδοτούνται τόσο από δημόσιους όσο και από ιδιωτικούς πόρους.

Στόχοι της πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης είναι η ευθυγράμμιση με τις ευρωπαϊκές πολιτικές (Σύσταση Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ορίζοντας 2020) και τις υπάρχουσες καλές πρακτικές, συμμετέχοντας με ουσιαστικό τρόπο στο υπό διαμόρφωση ερευνητικό και ακαδημαϊκό οικοσύστημα στο πλαίσιο του οποίου η πρόσβαση στην έρευνα γενικότερα, αλλά ιδιαίτερα στην δημόσια χρηματοδοτούμενη έρευνα, είναι άμεση και ανοικτή. Αυτό βασίζεται στην αναγνώριση της γνώσης ως δημόσιου αγαθού από το οποίο απορρέουν κοινωνικά και οικονομικά οφέλη σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Συγκεκριμένα, τα αναμενόμενα οφέλη τόσο για την κοινωνία όσο και για τους ίδιους τους ερευνητές είναι σημαντικά και περιγράφονται ως ακολούθως:

- Συγκεντρώνεται, διαφυλάσσεται μακροχρόνια και τίθεται στη διάθεση των πολιτών το σύνολο του επιστημονικού έργου που παράγεται πρώτιστα με δημόσια αλλά και με ιδιωτική χρηματοδότηση και, ταυτόχρονα, προωθείται διεθνώς μέσω ανοικτά προσβάσιμων αποθετηρίων.
- Δίνεται η δυνατότητα ευρετηριασμού και εντοπισμού των επιστημονικών εργασιών των ερευνητών που χρηματοδοτούνται με δημόσιους πόρους από τις διεθνείς μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο.
- Παρακολουθείται η επισκεψιμότητα και η χρήση, ενώ αντλούνται στοιχεία και δείκτες της πορείας της έρευνας.
- Διευκολύνεται η εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση των φορέων, καθώς και η διάχυση της επιστημονικής παραγωγής τους.
- Δημιουργούνται δυνατότητες αξιοποίησης & επανάχρησης των έργων για επιστημονικούς σκοπούς (CV's, δημοσιεύσεις, εκθέσεις αριστείας, απολογιστικές εκθέσεις, δείκτες, δικτυακοί τόποι ερευνητικών φορέων, προσωπικοί δικτυακοί τόποι κλπ.).
- Ενισχύονται οι δίαυλοι διεθνών συνεργασιών και το διεθνές προφίλ των ερευνητών, των ερευνητικών φορέων και της χώρας γενικότερα.
- Αυξάνεται η αναγνωρισιμότητα του ερευνητικού έργου των ερευνητών οι οποίοι λαμβάνουν περισσότερες ετεροαναφορές.
- Αυξάνεται ο αντίκτυπος του έργου των ερευνητών.
- Οι ερευνητές αποκτούν ένα μόνιμο σύνδεσμο στο διαδίκτυο (permanent link) για κάθε έργο τους.

5. Πρόνοιες εφαρμογής της πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης

(1) Οι ερευνητές καταθέτουν σε κατάλληλο αποθετήριο:

- (α) τα απαραίτητα μεταδεδομένα (ενδεικτικά: τίτλος, περίληψη, συγγραφείς, ιδιότητα, όνομα του περιοδικού που αποδέχτηκε τη δημοσίευση κτλ.) όλων των δημοσιεύσεων τους που αναφέρονται στο 1 (β) και τα οποία θα είναι άμεσα προσβάσιμα στο πλαίσιο εφαρμογής της Ανοικτής Πρόσβασης,
- (β) ψηφιακό αντίγραφο των δημοσιεύσεων τους (final quality assured version or peer reviewed version) με την τελική αποδοχή για δημοσίευση. Οι ερευνητές είναι υπεύθυνοι για την συνεπή και ολοκληρωμένη κατάθεση των εργασιών τους στο αποθετήριο.

- (2) Το κείμενο όλων των δημοσιεύσεων που προσδιορίζονται στο 1 (β) να γίνεται ανοικτά διαθέσιμο από τη στιγμή της κατάθεσης ή όσον το δυνατόν συντομότερα μετά από αυτή. Σε ό,τι αφορά τα αξιολογημένα άρθρα, επιτρέπεται το κείμενο να είναι κλειστό μέχρι τη λήξη της περιόδου αναμονής (embargo period) του εκδότη. Σε κάθε περίπτωση, τα μεταδεδομένα των άρθρων πρέπει να είναι, άμεσα, ανοικτά προσβάσιμα.
- (3) Η περίληψη της δημοσίευσης κατατίθεται στο αποθετήριο στην περίπτωση «κλειστών» δημοσιεύσεων, με στόχο την ενίσχυση της αναγνωρισιμότητας.
- (4) Οι ερευνητές ενθαρρύνονται να κάνουν χρήση των αδειών Creative Commons⁵.
- (5) Το ερευνητικό προσωπικό προτρέπεται να **μην μεταβιβάζει αποκλειστικά δικαιώματα εκμετάλλευσης σε συνεργαζόμενους εκδότες, αλλά να τους αδειοδοτεί μόνο με τα δικαιώματα που είναι αναγκαία για την εκάστοτε έκδοση.** Αυτό είναι δυνατό να γίνει με παραρτήματα στην εκδοτική σύμβαση (addenda). Υποδείγματα για τέτοια παραρτήματα υπάρχουν στους ηλεκτρονικούς συνδέσμους: www.sparc.arl.org/resources/authors/addendum και <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/index.html>.
- (6) Οι ερευνητές ενθαρρύνονται να καταθέσουν σε ιδρυματικό αποθετήριο το οποίο να είναι πλήρως συμβατό με τις υποδομές του OPENAIRE, ή σε άλλο κατάλληλο αποθετήριο δεδομένων Ανοικτής Πρόσβασης, όσες δημοσιεύσεις έχουν συγγράψει πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της παρούσας πολιτικής και να τις καταστήσουν ελεύθερα προσβάσιμες.

Περαιτέρω ως πρόσθετες ενέργειες που προωθούν την «ανοικτότητα» στην επιστήμη:

- (7) Οι ερευνητές ενθαρρύνονται να καταθέτουν σε ιδρυματικό αποθετήριο το οποίο να είναι πλήρως συμβατό με τις υποδομές του OPENAIRE, ή σε άλλο κατάλληλο αποθετήριο δεδομένων Ανοικτής Πρόσβασης, όλα τα ερευνητικά σύνολα δεδομένων (datasets) που υποστηρίζουν τις δημοσιεύσεις τους.
- (8) Οι ερευνητές ενθαρρύνονται να εκπονήσουν ένα Σχέδιο Διαχείρισης Δεδομένων, εντάσσοντάς τον στον κύκλο ζωής του έργου και βελτιώνοντας τη διαχείριση των δεδομένων, τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά τη λήξη του έργου.

⁵ Οι άδειες Creative Commons είναι ένα σύνολο ευέλικτων αδειών πνευματικών δικαιωμάτων που παρέχουν ένα απλό, τυποποιημένο τρόπο για να μοιράζονται οι δημιουργοί το έργο τους στο κοινό - υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, πρόκειται για άδειες μη αποκλειστικής ιδιοκτησίας που επιτρέπουν στους δημιουργούς να οριοθετούν με ευέλικτο τρόπο τους όρους χρήσης των έργων τους. Χρησιμοποιώντας τις άδειες, ο δημιουργός δεν παραιτείται από όλα τα δικαιώματά του επί του έργου του. Οι άδειες Creative Commons αφορούν μόνο δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και του δίνουν τη δύναμη να ελέγχει πώς χρησιμοποιείται το έργο του από τρίτους.

6. Εργαλεία υλοποίησης της πολιτικής

Τα ακόλουθα εργαλεία απαιτούνται για την υλοποίηση της πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης στην επιστημονική πληροφόρηση:

- (1) Εξασφάλιση ηλεκτρονικής υποδομής, δηλαδή αποθετήριο για την Ανοικτή Πρόσβαση σε ιδρυματικό ή εθνικό ή ευρωπαϊκό/διεθνές επίπεδο.
- (2) Δημιουργία και εφαρμογή κατάλληλων κανόνων και εσωτερικών διαδικασιών για υλοποίηση της πολιτικής Ανοικτής Πρόσβασης από ερευνητικούς φορείς και ακαδημαϊκά ιδρύματα.
- (3) Εκπαίδευση ερευνητών (one-to-one και σεμινάρια για ερευνητές για την Ανοικτή Πρόσβαση, τη χρήση αποθετηρίου, τα πνευματικά δικαιώματα, τη διαπραγμάτευση με τους εκδότες και λοιπά θέματα).
- (4) Μηχανισμός παρακολούθησης της εφαρμογής και της συμμόρφωσης προς τις πολιτικές Ανοικτής Πρόσβασης.
- (5) Συνεχής διαμόρφωση κινήτρων για ερευνητές (added-value services: δυναμικά reports, reports ανά Σχολή/ Τμήμα/ Ινστιτούτο κτλ, στατιστικά προόδου και απήχησης έργου κτλ).

7. Υποστήριξη, Προώθηση και Παρακολούθηση της Πολιτικής για την Ανοικτή Πρόσβαση

- (1) Προωθείται η εφαρμογή της Ανοικτής Πρόσβασης μέσω της διοργάνωσης σεμιναρίων, εκδηλώσεων και λοιπών δράσεων ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης / κατάρτισης και ενημέρωσης σε θέματα Ανοικτής Πρόσβασης.
- (2) Παρακολουθείται η συμμόρφωση με την πολιτική για την Ανοικτή Πρόσβαση στην επιστημονική πληροφόρηση από ειδικό Μηχανισμό Παρακολούθησης, με ιδιαίτερη έμφαση στην παρακολούθηση της συμμόρφωσης σε σχέση με την δημόσια χρηματοδοτούμενη έρευνα.